Тематична рубрика: механізми публічного управління
УДК 502.3

ЕКОСВІДОМІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

ECO CONSCIOUSNESS OF THE POPULATION AS A STRATEGIC GOAL OF ENVIRONMENTAL ACTIVITY IN MODERN UKRAINE

Ткаленко Н.В.
д.е.н., професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій Чернігівського національного технологічного університету
Михайловська О.В.
к.е.н., доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій Чернігівського національного технологічного університету
Татарчук М.С.
аспірант Чернігівського національного технологічного університету

У статті досліджено рівні екологічної свідомості населення та типи сприйняття реальності, показники формування ефективної екологічної свідомості. Схарактеризовано поняття «сталий розвиток», наведено основні цілі сталого розвитку, які адаптовані з урахуванням національної специфіки та представлені у Національній доповіді. Досліджено напрями співробітництва між Україною та Європейським Союзом, засади для євроінтеграційних процесів у природоохоронній галузі. Розглянуто ціль №1 Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Схарактеризовано управлінську діяльність центральних органів виконавчої влади у напрямі формування екосвідомості населення, наголошено на позитивних зрушеннях та окреслено негативні практичні моменти. На прикладі Чернігівської області досліджено оперативні цілі проєкту Стратегії сталого розвитку на період

до 2027 року. Наголошено на відсутності формування інфраструктури утилізації та оброблення відходів в області, що гальмуватиме подальші кроки у напрямі сталого розвитку навіть за умови належної екосвідомості населення. Наведено мету та стратегічні цілі обласної Програми охорони навколишнього природного середовища, а також схарактеризовано основні екологічні проблеми Чернігівської області. Доведена низька активність громадян у процесі обговорення проєктів, що стосуються охорони навколишнього середовища, не належна зацікавленість у розв'язанні актуальних проблемних питань у сфері природоохоронної діяльності, які безпосередньо залежать від населення нашої держави. Запропоновано подальші дослідження проводити за напрямом пошуку дієвих механізмів впливу на формування екосвідомості населення, що дозволять досягти очікуваних результатів сталого розвитку.

Ключові слова: екосвідомість, сталий розвиток, стратегічні цілі, природоохоронна діяльність

This article examines the ecological consciousness of the population and the types of perceptions it holds to serve as indicators of the formation of an effective ecological consciousness. It also describes the concept of "sustainable development", the main goals of sustainable development which are adapted to Ukraine specifically and possible avenues of cooperation between Ukraine and the European Union, including European integration in the field of environmental protection. The article also describes the managerial activity of the central executive bodies in forming the ecological consciousness of the population as well as outlines the positive changes and challenges of this process, especially in regard to strategic goals set forth by the Ukrainian government in its draft Sustainable Development Strategy compared to progress made in the Chernihiv Region. The article emphasizes a lack of infrastructure, especially for waste utilization and treatment, in the Chernihiv Region which and low civic participation in the region as hurdles for adequate progress toward sustainable

development and environmental protection in the region, even with proper environmental awareness. It is proposed that further research be conducted into more effective mechanisms for influencing the formation of a more eco-conscious population, which will in turn lead to better sustainable development.

Key words: eco - consciousness, sustainable development, strategic goals, environmental protection

Постановка проблеми у загальному вигляді. Різнопланові зміни, що сьогодні відбуваються в сучасній Україні спонукають до формування актуальних стратегічних цілий у різних сферах життєдіяльності. Природоохоронна діяльність тісно пов’язана не лише з економікою, а й із соціальною сферою. Забезпечення необхідних результатів сталого економічного розвитку країни не можливе без належної екосвідомості її населення, оскільки сьогодні природне середовище інтенсивно експлуатується для задоволення власних потреб людей, які не замислюються над наслідками такого потребового ставлення до природи. Тому без формування належної екосвідомості серед населення не можливі подальші кроки у напрямі реалізації екологічної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мережі Інтернет сьогодні можна знайти багато актуальних публікацій, які стосуються екологічних питань як нашої держави, так і світу в цілому. Різні дослідження носять як науковий так і просвітницький характер. Відповідні структури у сфері державного управління постійно публікують плани та звіти щодо реалізації екологічної політики в країні. У наукових колах проблема екологічної свідомості знайшла відображення у працях таких вчених як А. Алдашева, А. Асмолов, Г. Бачинський, І. Бойко, М. Васильєв, О. Гірченко, В. Ігнатова, В. Комаров, А. Кузнєцова, В. Назаренко, Л. Попова, М. Хилько, Г. Шолох та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Після проведеного дослідження публікацій, що існують, можна стверджувати про надзвичайну актуалізацію за останні роки питання щодо шляхів формування

екосвідомості населення України. Сьогодні погляди різних науковців спрямовані на розгляд екологічної свідомості як соціального феномена. Однак недостатньо дослідженим залишається питання формування екосвідомості населення як стратегічної цілі загальнонаціональної екополітики.

Мета статті. Дослідження основних складових екосвідомості як стратегічної цілі природоохоронної діяльності та практичного досвіду щодо її формування серед населення України як з боку держави, так і з боку неурядових громадських організацій.

Виклад основного матеріалу. Термін «екологія» вперше був введений в ужиток у 1866 році німецьким біологом Ернестом Геккелем в книзі «Загальна морфологія організмів» («Generelle Morphologie der Organismen»). Як зазначають науковці – екологічні знання за своїми особливостями є єдністю теоретичних знань і практичних навичок, та істотно впливають на світогляд людей. Тому кожен має володіти мінімальними екологічними знаннями, а екологічна освіта населення повинна бути пріоритетним напрямом навчання і виховання з дитинства [1].

У статті «Концептуальні виміри екологічної свідомості» [2] її автор І.І. Бойко наводить наявні рівні екологічної свідомості за глибиною усвідомлення міри екологічного ризику та типи сприйняття реальності людьми (Рисунок 1).

Автор статті цілком справедливо зазначає, що «показником формування ефективної екологічної свідомості є як знання про природне середовище, так і активні дії, спрямовані на примноження природного багатства». Отже, без екосвідомого населення неможливо крокувати у напрямі сталого розвитку держави.

Виходячи з матеріалів Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.), сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби. Словосполучення “сталий

розвиток” є перекладом з англійської мови: sustainable development та означає дослівно “розвиток, що підтримується” (sustain – опора, підтримувати, витримувати) [3].

Рисунок 1 - Рівні екологічної свідомості та типи сприйняття реальності [2]

Отже, основною з центральних тем Європейської Ради є екологія. Найактуальнішими питаннями, що потребують дієвих механізмів вирішення, продовжують бути: ситуація із забрудненням навколишнього середовища та зменшення рівня надспоживання. На жаль Уряд України не робить достатніх кроків у напрямі їх розв’язання в нашій державі. Слід нагадати, що в Україні проблем, які пов’язані з природоохоронною діяльністю набагато більше, ніж в Європейських країнах. Водночас не можна стверджувати, що жодних заходів для зрушення даного питання з місця не відбувається. Велика кількість інформативних проєктів сьогодні спрямовані на розв’язання найактуальніших екопроблем. Багато з них реалізуються неурядовими громадськими організаціями та волонтерами, завдяки чому, як стверджують

дослідники, можна виділити такий позитивний момент як поступову появу серед молоді екологічної відповідальності.

Співробітництво між Україною та ЄС має на меті: 1) збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища; захист громадського здоров'я; розсудливе та раціональне використання природних ресурсів; заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища [4, 5, 6].

01 січня 2020 року буде введений в дію Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [7], що базується на Угоді про асоціацію між Україною та ЄС і цілях сталого розвитку ООН [8]. Першою з цілей, що прописана в Законі є «Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва» (Рисунок 2).

Ціль 1. Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва
Завдання: - впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості; - оцінка ставлення та підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг та інструментів сталого споживання і виробництва, стану і цінностей біорізноманіття та заходів, які необхідно здійснити для його збереження, відновлення і сталого використання; - забезпечення практичної реалізації результатів сучасних та фундаментальних екологічних досліджень та безперервної взаємодії між науковцями та державними органами; - врахування рекомендацій наукових установ екологічного спрямування при прийнятті управлінських рішень та підготовці проектів нормативно-правових актів; - розвиток партнерства між секторами суспільства з метою залучення до планування і реалізації природоохоронної політики усіх заінтересованих сторін; - забезпечення участі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування; - забезпечення дотримання екологічних прав та обов'язків громадян, доступу громадськості до правосуддя з питань охорони навколишнього природного середовища та природокористування.

Рисунок 2 – Основні завдання цілі «Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва» [7]

Слід відзначити, що серед показників оцінки реалізації державної екологічної політики, лише один прямо стосується даної цілі, а саме: «Громади, в яких затверджені та впроваджуються стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості (базовий (2015 рік – 80%, 2020 рік – 100%, 2025 рік – 100%, 2030 рік – 100%)». Однак, перш за все не лише до бізнесу та влади, а й до звичайних громадян необхідно

донести навіщо створювати відповідні умови у напрямі забезпечення природоохоронної діяльності, оскільки мова йде не лише про щоденні побутові питання (захист тварин, спалювання листя й сміття, сортування сміття тощо), а й про більш глобальні проблеми (забруднення річок, повітря, ґрунтів).

Зазначимо, що з 1 січня 2018 року Україна зобов'язалася сортувати все сміття за видами матеріалів, а також розділяти його на придатне для повторного використання, для захоронення та небезпечне. Пройшло майже 2 роки, але помітних зрушень у даному напрямі не сталося [9].

Міністерство енергетики та захисту довкілля України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки. З його структурою можна детально ознайомитись за посиланням https://menr.gov.ua/content/struktura.html. Офіційний веб-портал містить багато інформації, але деяка застаріла, наприклад «Звіти про результати громадського обговорення та електронних консультацій з громадськістю». Останні дані у цьому розділі висвітлено за 26 грудня 2018 року.

Позитивним зрушенням у сфері природоохоронної діяльності цілком справедливо можна вважати проєкт Міністерства енергетики та захисту довкілля у створенні інтерактивної мапи [10] стосовно стихійних звалищ. На сайті міститься інформація не лише щодо наявних порушень, а й щодо результатів розв'язання даних проблем. Дана екологічна мапа розміщена також на сайті Державної екологічної інспекції в Чернігівській області [11].

Водночас відзначимо про відсутність позитивних зрушень щодо формування інфраструктури утилізації та оброблення відходів на прикладі Чернігівської області, а саме (станом на 01.01.2019 року): 1) пункти приймання/збирання зношених шин, од. – відсутні; 2) пункти приймання/збирання відходів електронного та електричного обладнання, од.

– 8 (м. Чернігів); 3) пункти приймання транспортних засобів на утилізацію, од – відсутні; 4) пункти та установки централізованого знешкодження медичних відходів, од. – відсутні. Можемо констатувати, що дана ситуація є критичною для такої великої області як Чернігівська та потребує термінового вирішення, оскільки навіть за умови екосвідомості населення подальша робота в зазначеному напрямі не можлива. Основні екологічні проблеми згідно з Екологічним Паспортом Чернігівської області у 2018 році, наведені на рисунку 3.

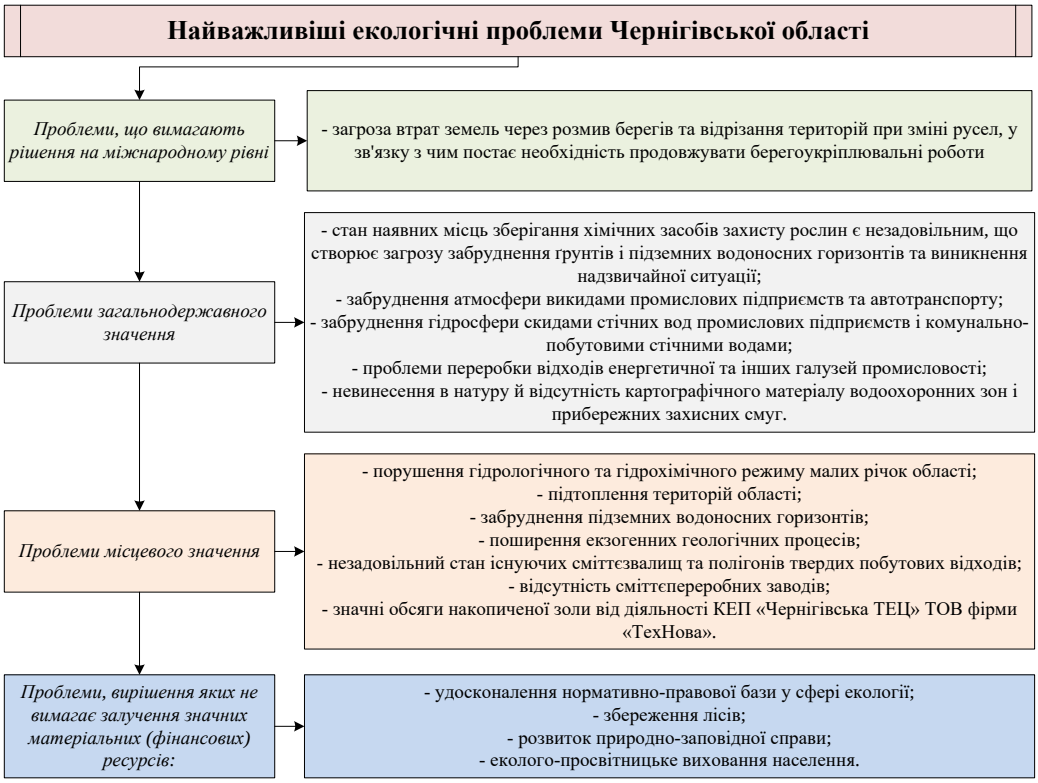

Рисунок 3 – Основні екологічні проблеми Чернігівської області, 2018 рік

Побудовано на основі Екологічного Паспорта Чернігівської області за 2018 рік

На обласному рівні основним практичним інструментом реалізації стратегічних завдань у сфері екологічної безпеки Чернігівської області виступає Програма охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області. Дана Програма узгоджується з положеннями Закону «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Корисним можна вважати практичний досвід ініціативи «Екологічний порядок денний для кандидатів у Президенти України». Коаліції неурядових громадських організацій, до яких входить «Екодія» [12], пропонує на своїй сторінці тест на екосвідомість для кандидатів у Президенти України. Доречним, на думку авторів, було б використовувати дану практику для дослідження ступеню екосвідомості серед депутатів різних рівнів управління.

На замовлення УМКА (Української молодіжної кліматичної асоціації) за підтримки Представництва Фонду імені Гайнріха Бьолля в Україні було проведено соціологічне дослідження продовж якого вивчалося, як жителі Києва сприймають екологічні проблеми та що вони про них знають.

Серед усіх трьох фокус-груп (1. Студент/-ки 17-25 років, не залучені до роботи громадських організацій; 2. Одружені люди 25-40 років, половина з яких мають дітей; 3. Люди 18-35 років з досвідом активізму) найменш готовими змінювати свою поведінку виявилися студент/-ки. Водночас, у даній групі однією із найважливіших причин екологічних проблем визнали погане виховання, «менталітет» і відсутність пропаганди екосвідомих дій.

Показовим є те, що відсутність стратегічного планування на рівні держави вважають однією з головних причин екологічних проблем у всіх групах. Основними джерелами інформації усіх груп визнані: 1) агрегатори новин і соціальні мережі; 2) телебачення і особисте спілкування з родичами або знайомими, при чому більшість опитаних не мають постійних джерел інформації на екологічні теми. Частина опитаних хотіла б дізнаватися про стан екології від незаангажованих експертів і науковців. Студенти цікавились би інформацією, якби її надавали популярні блогери, при цьому вдалим форматом вважають інфотеймент (поєднання наукового і розважального контенту). За результатами даного опитування побудовано Рисунок 4, який демонструє екологічні проблеми та причини їх виникнення з точки зору всіх респондентів.

Рисунок 4 – Основні екологічні проблеми та причини їх виникнення за результатами опитування

Побудовано авторами на основі [13]

Отже, автори вважають за доцільне проводити схожі опитування у всіх містах України та формувати шляхи поліпшення ситуації, що досліджується з їх урахуванням. Також можна констатувати і низьку активність громадян у процесі обговорення проєктів, які стосуються охорони навколишнього середовища, що містяться на сайтах державних органів влади. Відзначимо про те, що навіть коли відбувається публічне обговорення проблемного питання, відсутні показники результативності такого обговорення [14].

Висновки. Проблемні питання, що пов'язані з формуванням належного рівня екосвідомості в сучасній Україні стосуються не лише бізнесу та урядових структур, а й усіх громадян нашої держави. Певні позитивні зрушення щодо роботи у даному напрямі віддзеркалюються в мережі Інтернет не лише з боку неурядових громадських організацій, а й з боку структур державного управління також. У рамках співробітництва між

Україною та ЄС 01 січня 2020 року буде введений у дію Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», що викликає надію на подальші активні кроки в системі природоохоронної діяльності. Однак можна стверджувати про відсутність усвідомлення переважною більшістю громадян наявних проблем у даній сфері, що доводять певні соціологічні опитування та практичні кроки. Тобто, поки що існує певна неефективність взаємодії між наукою, бізнесом, громадськістю, діяльністю громадських організацій, органів місцевого самоврядування, органів державної влади у напрямі формування екосвідомості як однієї з умов сталого розвитку, що давно вже є нормою в країнах Європейського Союзу. Подальші дослідження будуть стосуватися розробки пропозицій, що дозволять усунути дане негативне явище.

Література

1. Santra S.C. Ecology: Basic And Applied. URL: https://books.google.com.ua/books?id=dQUSARpr22cC&lpg=PP1&dq=Ecology&pg=PP1&hl=ru#v=onepage&q&f=false

2. Бойко І.І. Концептуальні виміри екологічної свідомості. Біоресурси і природокористування. Том 5. №1-2. 2013. URL: http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Bio/article/view/2504

3. Що таке сталий розвиток? United Nations in Ukraine. URL: http://www.un.org.ua/en/45-temp/1484-2012-06-11-14-41-36

4. Глобальні цілі сталого розвитку. UNDP. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html

5. Офіційний веб-портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://menr.gov.ua/timeline/evrointegraciya.html

6. 2017 - Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) URL: http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-

publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr

7. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

8. Рада схвалила стратегію екологічної політики України до 2030 року. Інформаційне агентство УНІАН. URL: https://www.unian.ua/ecology/10300791-rada-shvalila-strategiyu-ekologichnoji-politiki-ukrajini-do-2030-roku.html

9. Екологічна свідомість в Україні – нездійсненна мрія чи недалеке майбутнє? Інформаційне агентство УНІАН URL: https://www.unian.ua/ecology/10313883-ekologichna-svidomist-v-ukrajini-nezdiysnenna-mriya-chi-nedaleke-maybutnye.html

10. Міністерство енергетики та захисту довкілля України. Інтерактивна мапа. URL: https://ecomapa.gov.ua/

11. Державна екологічна інспекція у Чернігівській області. Офіційний веб-портал. URL: https://chernigiv.dei.gov.ua/

12. Тест на екосвідомість для кандидатів у Президенти України. Екодія. URL: https://ecoaction.org.ua/test-na-ekosvidomist.html

13. Міністерство екології та природних ресурсів України Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. URL: http://eco.cg.gov.ua/

14. Екологічні проблеми і свідома поведінка: що знають жительки і жителі Києва. Heinrich-Böll-Stiftung Україна. URL: https://ua.boell.org/uk/2019/03/05/ekologichni-problemi-i-svidoma-povedinka-shcho-znayut-zhitelki-i-zhiteli-kiieva